PLATON VE ARİSTOTELES'İN VARLIK, BİLGİ VE DEĞER ANLAYIŞLARI

Felsefe tarihinin önde gelen filozoflarından Platon ve Aristoteles'i çağın diğer filozoflarından ayıran temel fark, felsefenin bütün alanlarına yönelik görüşleri belli bir sistemde sunmaları ve yazılı eserler bırakmalarıdır.

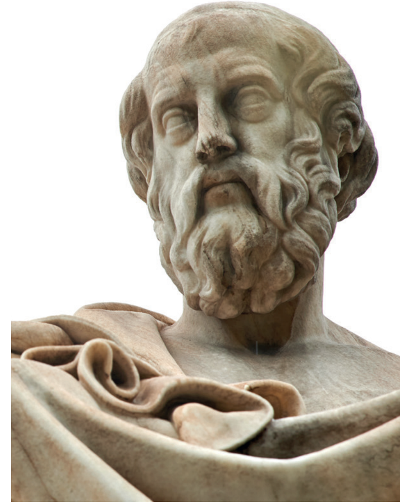
Platon ve Aristoteles, çeşitli tartışmaların ana problemlerini tespit etmiş ve onlara yönelik tutarlı görüşler ileri sürmüştür. Platon, görüşleriyle idealizmin; Aristoteles de realizmin öncüsü olarak kendilerinden sonra gelen filozoflara ilham vermiş ve yol gösterici olmuştur.

Platon

Platon (Görsel 1.13), yalnız MÖ 6-MS 2. yüzyıl boyunca değil tüm zamanların en önemli filozoflarından biri olarak kabul edilmektedir. Kimilerine göre felsefenin bütün tartışma başlıklarını açmış, kimilerine göre ise kendinden önceki düşünürlerin (özellikle Herakleitos, Parmenides, Protagoras ve Sokrates) fikirlerini sentezlemiştir. Platon'un felsefe tarihinin ilk sistemli filozofu olması; siyasetten sanata, dinden eğitime bütün alanlarda kendi felsefesi içinde tutarlı ve bütünlükçü görüşler ortaya koymasındandır.

Platon felsefesi üzerine çalışma yapan birçok araştırmacı, Platon'u felsefeye yönlendiren adımın siyaset olduğunu düşünmektedir. Hocası Sokrates'e yaşadığı toplumun idam hükmünü vermesi onu bu arayışa itmiştir.

Herkes için geçerli doğrulukla ilgili değişmez bir gerçeklik arayışına giren Platon, bütün felsefesinin temelini oluşturacak fikri ortaya atacaktır. Bu değişmez gerçeklik alanı, idealar dünyasıdır. Platon'un gerçekliğe yönelik düşünceleri **"idealar kuramı"** olarak ifade edilmiştir.

Görsel 1.13: Platon

Platon'un Varlık Anlayışı

Platon öncesi filozoflarda varlığa yönelik düşünceler varlığın değişimi konusunda farklılık göstermektedir. Platon, varlığın değişimini kabul ve reddeden düşüncelerden yola çıkarak "idealar kuramı" olarak isimlendirilen varlık anlayışını oluşturmuştur.

Platon'a göre gerçek varlık, değişmeden kalabilen olmalıdır; aksi hâlde bilgisine ulaşılamaz. Platon'un varlık anlayışının temelinde akılla kavranabilen, değişmeyen, kendi kendinin nedeni olan gerçek varlıklar, idealar vardır. İdealar duyusal alanın dışındadır. Duyusal olana bağlı olan varlıklar ise idealardan pay alarak var olan fenomenlerdir. Bu varlıklar, ideaların yani gerçeğin birer kopyasıdır.

Platon'un Bilgi Anlayışı

Platon, bilgi anlayışını oluştururken varlık anlayışından yola çıkmıştır. Gerçek varlığın yani ideanın bilgisiyle sadece bir yansıma olan fenomenlerin bilgisini ayırmıştır. İdeaların bilgisi, idealar dünyasından akıl yoluyla edinilir. Akıl bu bilgiye ulaşmak için idealara, ideaların bilgisinin olduğu kendi içine dönmelidir. Bu kendine dönüş bir tür anımsamadır. Platon'a göre ideaların bilgisi doğuştan zihinde hazır bulunur. Platon, bu bilgilere episteme demektedir. Platon, bu fikre ruhun ölümsüzlüğü fikriyle ulaşır. Ruh, doğum ve ölümle idealar ve fenomenler dünyasına gidip gelmektedir. Bu gidiş ve gelişlerde idealar dünyasında görülenler fenomenlerin ışıltısında unutulmaktadır. Platon'un bilgi anlayışında fenomenlere yönelik bilgiler, gerçek bilgi olarak kabul edilmez. Fenomenler, insanda sadece sanı ve tahminler oluşturur.

Platon'un Değer Anlayışı

Felsefede değer kavramı; etik, siyaset ve sanat gibi alanların dahil olduğu bir adlandırmadır. Platon'un etik, siyaset ve sanat anlayışları; bilgi anlayışında olduğu gibi varlık anlayışıyla şekillenir.

Platon'un gerçek varlıklar olarak nitelendirdiği ideaların en üstünde **"iyi ideası"** bulunur. Platon ahlak anlayışını bu doğrultuda oluşturur. Platon'a göre ahlakın kaynağı mutluluktur ve mutluluğa iyi ideasına ulaşmaya çalışmakla varılır. İyi ideasına yönelmek için iyi ideasının bilgisine ulaşmak; bilgisine ulaşmak içinse erdemli, adil ve doğru olmak gereklidir.

Platon; siyaset felsefesi düşüncelerini, insanların istek ve ihtiyaçlarının doğal olarak oluşturduğu "devlet" düşüncesiyle açıklar. Platon'a göre devlet; insanların "iyi", "güzel" ve "doğru" bir hayat yaşamaları için ortaya çıkmıştır. Platon, devletin böylesi bir amacı gerçekleştirebilmesinin koşulu olarak yöneticilerin filozof olması gerektiğini söyler. Ona göre, ancak ve ancak filozofların ruhsal yapısı, iyi ideasının bilgisine ulaşmayı hedeflemektedir.

Platon, sanat anlayışını da varlık anlayışına göre kurar. Ona göre sanat, gerçeğin soluk bir kopyası olan fenomenlerin birer kopyasını yapmaya koyulursa değersiz bir ürün ortaya çıkarır. Bu hâliyle sanat, sadece yansımanın yansımasıdır. Platon'a göre sanatçı, eserlerinde fenomenleri değil ideaları yansıtabildiğinde mükemmelliğe ulaşır.

Uygulama

Aşağıda Platon'un mağara benzetmesinin açıklamasına yönelik bir metin ve günümüz sinema salonlarından bir resim örneği verilmiştir (Görsel 1.14). Bu metinde geçen bazı kavramlar ise Tablo 1.2'de gösterilmiştir. Metni okuyup metinden hareketle soruyu cevaplayınız.

MAĞARA BENZETMESİ

Benzetmeye göre ışığa açılan, uzun bir girişi olan yer altı mağarasının en dibindeki insanlar, çocukluklarından beri ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulmuş olarak hareketsiz bir şekilde oturmakta ve yalnızca önlerini görebilmektedirler. Onların arkasında, yüksekte bir yerde bir ateş yanmakta ve ateşle bu insanlar ya da mahkûmlar arasındaki yolda, küçük bir duvar ya da perde bulunmaktadır. Duvar ya da perdenin arkasında ise konuşan, ellerinde türlü türlü araçlar, taştan ya da tahtadan yapılmış insana, hayvana ve daha başka şeylere benzer kuklalar taşıyan insanlar geçmektedir. Mağaranın dibinde oturan mahkûmlar yalnızca ateşin aydınlığıyla perdeden duvara vuran gölgeleri görebilmektedirler. Ellerinden, ayaklarından ve boyunlarından zincire vurulmuş, hiçbir şekilde kımıldamayan bu mahkûmlar, mağaranın duvarındaki gölgeleri duvara gölgesi vuran nesnelerle karıştırmakta, perdenin arkasından yankılanan seslerin duvardaki gölgelerden geldiğine inanmaktadırlar. Bu mahkûmların sahip oldukları bilgi, onların gözleriyle ve kulaklarıyla kazandıkları duyusal bilgidir ve bu görsel bilgi duvardaki gölgelerin yani görünüşlerin bilgisidir.

Ahmet Cevizci, Felsefe Tarihi

Görsel 1.14: Sinema salonu

Tablo 1.2: Kavramlar

Mağara Kavramları	Sinema Salonu Kavramları
Mahkûmlar	
Ateş	
Duvardaki gölgeler	
Sesler	

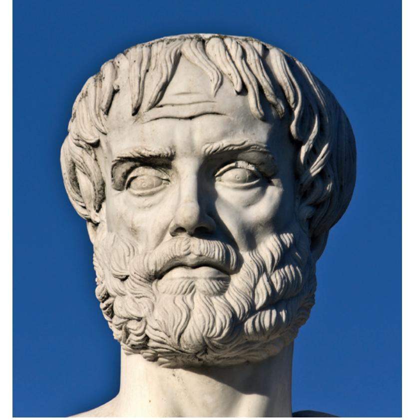
Soru

Platon'nun "mağara benzetmesi"**yle sinema salonu arasında ilişki kurulduğunda Platon'un bu benzetmesi için kullandığı kavramların sinema salonu için karşılıkları neler olurdu? Cevaplarınızı Tablo 1.2'de boş bırakılan yerlere yazınız.**

Aristoteles

Platon'un öğrencisi olan Aristoteles, bir diğer önemli sistem filozofudur (Görsel 1.15). Aristoteles'in düşüncelerinin anlaşılması için ona iki açıdan bakılabilir. Birincisi, eserlerinde kendinden önceki filozofların düşüncelerine yer vermesi ve onların ele aldığı problemleri ayrıntılı olarak inceleyerek kendi çözüm yollarını göstermesidir. Bu yönüyle ilk felsefe tarihçisi olarak da kabul edilen Aristoteles, problemlere sistematik açıdan yaklaşmış ve öğretici bir dil kullanmıştır. İkincisi ise yapmış olduğu çalışmalarıyla felsefenin dışında birçok alana (bilim, sanat vb.) katkısı ve günümüze etkisidir. Özellikle 2-15. yüzyıl arasında Hristiyan ve Müslüman coğrafyalarındaki felsefelerin temelinde Aristoteles'in etkisi açık olarak görülür. Onun fizik ve mantık alanındaki çalışmaları, bu dönemin düşünce dünyasının şekillenmesinde rol oynamıştır.

İslam filozofları tarafından "ilk öğretmen" olarak da isimlendirilen Aristoteles'in eserleri Arapçaya çevrilmiş ve eserleri üzerinde yapılan çalışmalarla bilim ve felsefe alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır.

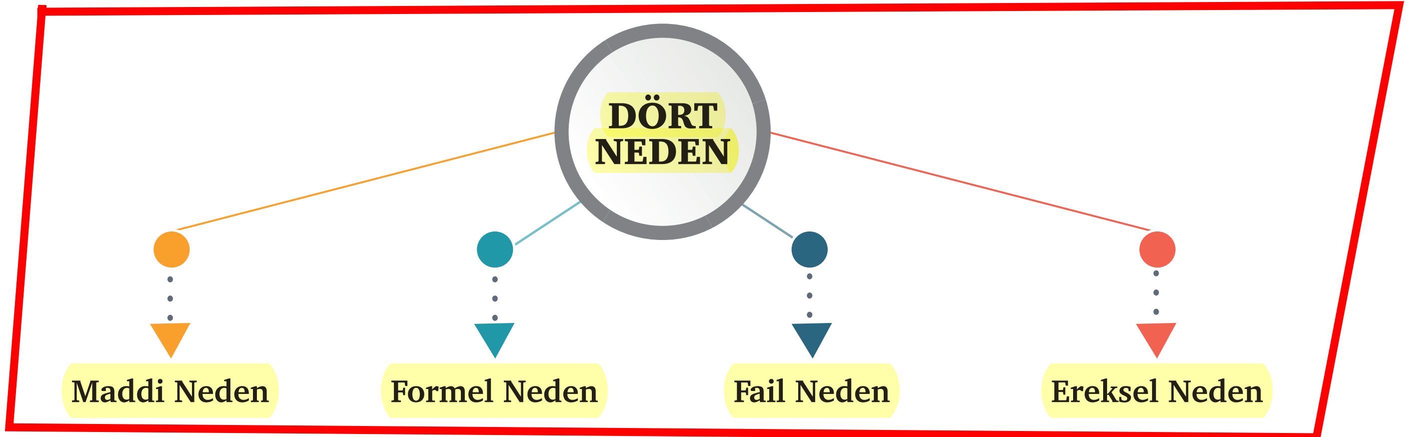
Görsel 1.15: Aristoteles

Aristoteles'in Varlık Anlayışı

Aristoteles, varlıkların görünüşlerinin sürekli değiştiğini belirtir. Değişime uğrayan şeyin yani maddelerin değişim süresince özlerini koruduğunu düşünür. "Gerçek varlık nedir?" sorusuna hocası Platon'un görüşlerini eleştirerek cevap verir. Platon, gerçek varlığı fenomenlerden ayrı olarak düşünmüştür. Ona göre gerçek varlık, kendisinin adlandırdığı idealar dünyasındadır ve fenomenler, onların birer kopyasıdır. Aristoteles ise gerçek varlığın ayrı bir dünyada olmadığını düşünür ve Platon'un aksine onların maddelerin özünde olduğunu ileri sürer. Aristoteles'e göre varlıkların değişim içinde olması onların öz ya da tözlerinin değişmesini gerektirmez. Varlıkların özünün korunarak başka başka varlıklara dönüştüğünü savunur.

Aristoteles, değişim problemini **madde ile form** arasında kurduğu ilişkiyle ele alır. Ona göre duyularla fark edilen her şey, form (biçim) kazanmış maddelerdir. Her madde, bir maddenin veya birden fazla maddenin birleşmesi sonucunda oluşmuş bir formdur. Aynı zamanda kendinden oluşan başka bir formun da maddesidir.

Aristoteles'e göre doğadaki her varlığın bir nedeni vardır. O, herhangi bir şeyin varlığını ve dünyadaki işlevini dört neden görüşüyle açıklar (Şekil 1.3).

Şekil 1.3: Aristoteles, "Dört Neden Görüşü"

Maddi Neden: Bir şeyin hangi maddeden yapıldığını gösteren ve değişimden bağımsız olan nedendir. Örneğin alçıdan yapılmış bir vazonun maddi nedeni alçıdır.

Formel Neden: Bir şeyin biçimsel nedenidir. Alçının vazo görünüşünü alması formel nedendir.

Fail Neden: Hareket ettirici neden olarak da bilinen fail neden, maddenin biçim kazanmasını sağlayan nedendir. Alçının vazoya dönüşmesini sağlayan sanatçı, fail nedendir.

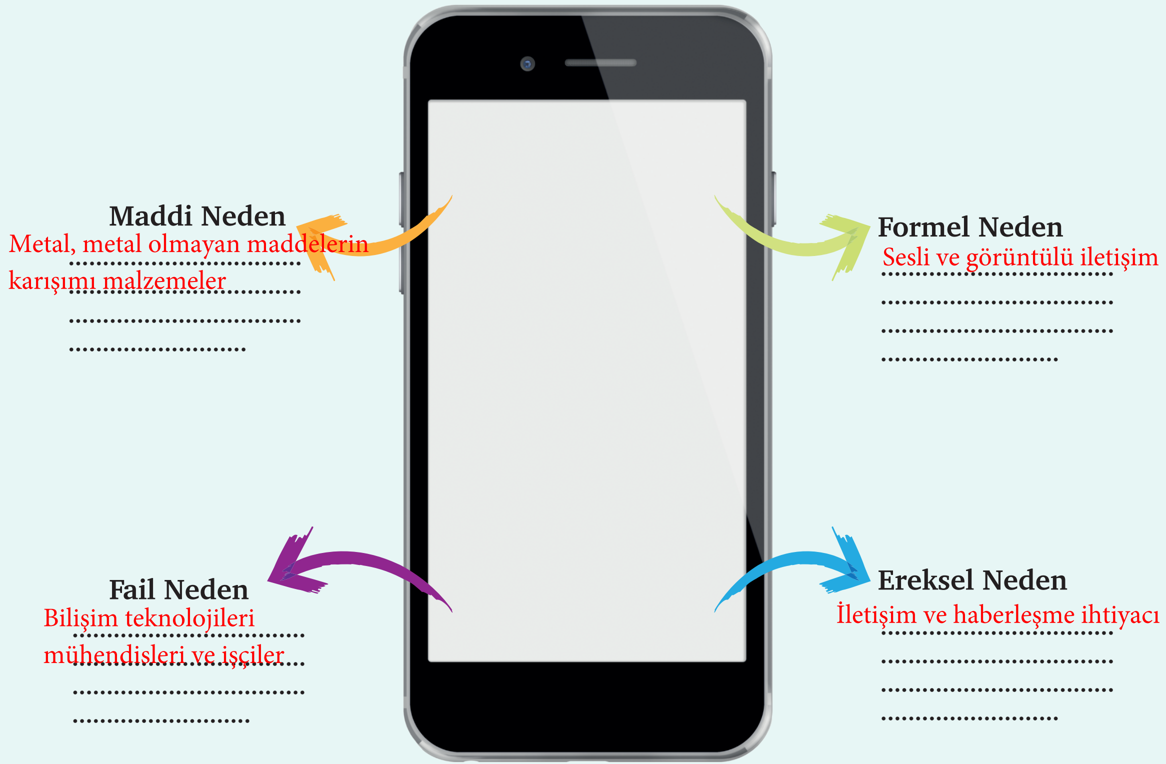
Ereksel Neden: Bir maddenin biçim kazanmasındaki amacını gösteren nedendir. Vazonun bir demet çiçek için biçim almasının nedeni ereksel nedendir.

• Maddi neden: Cep telefonları cam, metal, plastik gibi pek çok nesneden meydana gelir.
• Formal neden: Telefonlara "cep telefonu biçimi" verilmiştir. Elimizdeki cep telefonu, ona bu biçim verildiği için bu şekildedir.
• Fail/etken neden: Cep telefonu üretim fabrikalarında çalışan tüm çalışanlar fail neden sayılabilir.
• Ereksel neden: Cep telefonu insanların iletişim ve haberleşme ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretilmiştir. Bu amaç onun diğer özelliklerini de az çok belirlemiş/etkilemiştir diyebiliriz.

Uygulama

Aristoteles'in dört neden görüşünden hareketle mobil telefonun (Görsel 1.16) var olma nedenlerini aşağıda verilen ilgili boşluklara yazınız.

Görsel 1.16: Mobil telefon

Aristoteles'in Bilgi Anlayışı

Aristoteles felsefesinin sistematiğini onun bilgi anlayışı oluşturur. O, **"Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler."** der. Herhangi bir şeyin bilinmesini idealar kuramı görüşüyle açıklayan Platon'dan farklı olarak Aristoteles, bilmenin duyular ve akıl yürütme yoluyla gerçekleştiğini düşünür.

Aristoteles'e göre bilinen şey, duyuları etkileyen form almış maddelerdir. İnsan, potansiyel olarak maddeleri algılar ve akıl yoluyla onların ne olduğunu anlar. Bir şeyin bilinmesi, onun nedenlerinin bilinmesidir. Bilgi; ona göre doğru tümel önermelerle tikel önermeler arasında akıl yürütmeyle kurulur, ilgili olduğu nesneyle aynıdır ve onun nedenlerinin bilgisidir.

Aristoteles'e göre bir nesneyi bir kavramla ilişkilendirerek onun ne olduğu söylenir. "Bu, bir masadır."-dendiğinde karşılaşılan nesne, masa kavramıyla tanımlanmış olur. Nesne, bir varlığın bilgisine yönelik bu tanımla ve o varlığa ait kategoriler aracılığıyla olanaklıdır. Dolayısıyla varlığın bilgisinin ona ait olan kategorilerle bilinebileceğini belirtir.

Aristoteles'in Değer Anlayışı

Aristoteles'in ahlak hakkındaki görüşleri "Nikomakhos'a Etik" adlı eserinde geçer. Nikomakhos, Aristoteles'in oğludur ve bu eseri, Aristoteles'in ölümünden sonra oğlunun yayımlattığı söylenir.

Aristoteles, her eylemin iyiyi arzuladığını söyler ve bu iyinin ne olduğunu sorgular. Her yapılan eylemin bir amacı olduğunu ve bunun iyi ile ilgili olduğunu belirtir. Ona göre insan bu iyi ile mutlu olur. Mutluluk, en güzel ve en hoşa gidendir. **Mutluluk**, "Ruhun amacıdır." ve bu amaca uygun davranış, erdeme uygun olan davranıştır. Dolayısıyla Aristoteles'e göre erdemin araştırılması gerekir ve bu erdemler, insan ruhunun erdemleridir. İnsan huyunun bir özelliği olarak erdemi görür.

Aristoteles'e göre iki tür erdem vardır: düşünce ve karakter. Düşünce erdemi eğitimle, karakter erdemi de alışkanlıkla elde edilir. Karakter erdemleri doğuştan kazanılan değil çevreyle olan etkileşimlerle oluşturulan erdemlerdir. Aristoteles, insan eylemlerindeki aşırılık veya eksikliğin iyi olmadığını ve insanı mutsuz ettiğini belirtir. Ona göre erdemli olmak bu iki uç arasında orta yolu bulmaktır. Erdemlilik; eylemlerin aşırılığı ya da eksikliği nedeniyle bozulur. Kişi, kendi iradesiyle orta yolu bulur. İnsanın erdemli olması buna bağlıdır. Aristoteles'in görüşü günümüzde "altın orta" olarak da bilinir (Şekil 1.4).

Şekil 1.4: Altın orta örneği

"Nikomakhos'a Etik" eseri aynı zamanda onun siyaset ile ilgili görüşlerine de zemin teşkil eder.

Mutluluğun yaşanması için doğru ortamın toplumsal yaşam olduğunu ileri sürer. Sosyal olmayan insanların mutlu olmadığını belirtir. Aristoteles, **"İnsan, doğası gereği siyasi bir hayvandır."** sözüyle bunu anlatmak ister. Mutluluğun sırrı, toplumsal ve siyasal düzen içindedir. Devlet, yapacağı düzenlemelerle bireylerin mutluluğunu sağlayabilir.

Aristoteles'in iyi ve erdem üzerinden şekillenen ahlaki davranışlarının açıklanması, çağdaş dünyada toplumun bir üyesi olarak sorumluluklarının farkına varılması ve insana fayda sağlaması açısından önemlidir.

Uygulama

Aristoteles'in "altın orta" görüşünden hareketle boş bırakılan yerlere verilen kavramları yazınız.

cömertlik, sorumluluk, dengeli olma, cesaret, bilgelik

Eylemin Eksikliği	Altın Orta	Eylemin Aşırılığı
Korkaklık	Cesaret	Delice Atılganlık
Güdümlü olma	dengeli olma	Asilik
Savurganlık	cömertlik	Cimrilik
Vurdumduymazlık	sorumluluk	Aşırı kaygılılık
Cahillik	bilgelik	Bilgiçlik